

## РУМУНСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ. – Satu Mare, 1999. – 578 с.

В основу рецензованого наукового збірника наукових праць ввійшли матеріали міжнародної наукової конференції "Румунсько-українські відносини: історія і сучасність", яка проходила в румунському місті Сату Марє 26-29 листопада 1996 р. Організаторами конференції, в якій взяли участь провідні науковці України, Румунії, Угорщини та Італії, виступили Інститут історії України НАН України, науково-дослідний інститут Карпатознавства Ужгородського державного університету, Міністерство культури Румунії та Історичний музей повіту Сату Марє. Учасників конференції привітали директор Інституту історії України НАН України академік В.А.Смолій і ректор Ужгородського державного університету професор В.Ю.Сливка.

Матеріали збірника згруповані по трьох тематичних розділах - "археологія", "історія" та "культура цивілізацій". Збірник відкривається узагальнюючою, методологічного характеру статтею академіка Румунської академії наук Александру Зуба "Французький вплив і державний централізм у Південно-Східній Європі", в якій простежуються історичні процеси, що мали місце в європейських країнах після буржуазної революції у Франції кінця XVIII ст. На думку автора, одним із найважливіших наслідків Великої Французької революції був централізм, який "в загальному прагнув до зменшення ролі місцевої специфіки, приймаючи за основу ідею збереження єдності нації" (С.11) Аналізуючи сучасні історичні процеси в Європі, А.Зуб переконаний, що "вся Європа на рубежі

століть продовжує залишатися одним регіоном, а тому політичні лідери європейських країн повинні з цим рахуватися. Процесу консолідації повинна сприяти позиція Ради Європи" (С.15).

У розділі "Археологія" поміщені 9 доповідей провідних археологів України, Румунії та Угорщини. Е.А.Балагурі (Ужгород) в статті "Аспекти культурно-історичного розвитку населення Верхнього Потисся в II тис. до н.е." аргументовано доводять, що Верхньотиський регіон в ряді етапів стародавньої історії відіграв роль зв'язуючої ланки між Центральною і Східною Європою, маючи особливе значення в період розселення племен у Східно-Карпатському ареалі. Тут в епоху неоліту формувалися землеробські культури, які беруть свої витoki в Балкано-Дунайському світі. В силу цього, у Верхньому Потиссі прискорився процес становлення і розповсюдження виробничих форм економіки. Саме тут відбувається переплетення культурних досягнень вироблених етнічними спільнотами Східної і Південно-Східної Європи (С.63). На думку Е.А.Балагурі, "в складному калейдоскопі етнічної поляризації в Карпато-Дунайському басейні носії культури Гава-Голігради Верхнього Потисся і Прикарпаття займали контактну зону. Вони мали безпосередні відносини з праслав'янською зоною і це відіграло визначальну роль в їх культурно-історичному розвитку в наступних століттях" (С.68).

І.О.Прохненко (Ужгород) запропонував розроблену ним "Карту розповсюдження городищ XII-VIII ст. до н.е. Верхнього Потисся" (С.77-82), яка дозволяє з'ясувати особливості розповсюдження цих пунктів у межах досліджуваного періоду.

Дослідник вважає, що на сьогоднішній день можна виділити два регіони компактно розміщених груп пам'яток: городища Кошицької улоговини і межиріччя Серне і Боржави (С.78). Румунський археолог І.Неметі у статті "Пізній гальштат і латенська епоха зони Карей", на основі знахідок з Саніслеу-Лівади, Пішкольта, Він Веке, Вегіша, Чумешті зробив висновок, що "носії культури Гава-Полігради проживали на північ від річки Муреш ще до появи східно-карпатських елементів" (С.95-100). З пізнього гальштату відомо 12 місцезнаходжень, що датуються серединою V і VI ст. до н.е. Біля 335 р. в цьому регіоні з'являються кельти. Етно-політичні аспекти історії населення Верхнього Потисся I тис. до н.е. - I тис. н.е. підняв у своїй розвідці В.Г.Котигорошко (Ужгород). Дослідження, проведені вченим за останні два десятиліття на території Карпатського ареалу, дали йому можливість припустити, що в кінці IV - на початку V ст. н.е. частина фракійського населення була витіснена в гори, частина знищена, а окремі племена захоплені хвилею переселення. Ймовірно, з цими подіями пов'язана поява не раніше другої половини IV ст. н.е. групи пам'яток карпатських курганів. Запустілі верхньотиські землі тільки з початком VI ст. н.е. поступово заповнюються новим етносом - носіями ранньослов'янської культури, з якими пов'язана середньовічна історія регіону (С.113).

А.Матей та І.Стангу (Румунія) у статті "Житло пізнього періоду переселень із Залеу, Валя Мицей (повіт Селеш)" (С.119-123), на основі дослідження 56 ям, датованих епохами неоліту, бронзи, латенського і римського часів, прийшли до висновку, що на

території Лазурь-Пішкольт слов'янське поселення датується другою половиною VII ст. н.е. І.Стангу в змістовній пошуковій розвідці "Нове ранньослов'янське поселення в долині Нижнього Сомена (Кулгу Марє-Золмедо, с.Кулчу, повіт Сагу Марє)" датує знайдені знахідки останньою третьою VI ст. н.е. і першою половиною VII ст. н.е. (С.127-148).

Найповніше в збірнику представлена історична тематика українсько-румунських відносин. І.Драган (Румунія) в статті "Румунські умовно-титоловані особи на початку XVI ст." доводить, що поряд з "дійсними нобілами" існувала численна категорія титулованих осіб з дещо обмеженим статусом. Становище останніх визначалося тільки у відповідних доменах і зумовлювалося обов'язковістю їх перебування на визначеній території. В окремих випадках вони, за згодою володаря, могли одержати статус "дійсного нобіла". До цієї категорії відносилися також кенеси і воеводи. В документах XVI ст. вказана категорія згадується під назвою "nobilis predaalis" (С.157-168).

А.Русу (Румунія) об'єктом свого дослідження обрали Грушівський монастир, який був одним з важливих православних центрів релігії та культури взагалі у Північно-Східній частині Угорського королівства протягом XIV-XVII ст. За участю Сатумарського історичного музею (Румунія) та Ужгородського державного університету протягом 1997-1996 рр. були проведені археологічні дослідження в с.Грушеві (Тячівський район Закарпатської області). Українськими і румунськими археологами були розкопані руїни кам'яної церкви та дерев'яної забудови XVI

XVII ст. Найближчим часом результати цієї спільної археологічної експедиції будуть опубліковані окремим монографічним дослідженням. Окремі українські дослідники, зокрема О.М.Орос (Ужгород) припускають, що на території Грушівського монастиря могла знаходитись перша в Європі друкарня, тобто доводиться, що книгодрукування виникло ще до Івана Федорова (Дет. див.: Орос О. Початкування слов'янського книгодрукування при Грушівському монастирі. - Ужгород.1995). Однак, археологічні розкопки не підтвердили твердження О.М.Ороса. Дана проблема продовжує залишатися відкритою.

В центрі дослідження М.Діаконеску (Румунія) знаходилася постать до цього часу невідомого мукачівського єпископа Гавриїла, який, на думку автора, постійно відстоював інтереси місцевого русинського населення (С.75-184). Дослідник переконливо довів, що Грушівський монастир в 1530-1550-х рр. мав повну автономію і лише в 1553-1555 рр. у Грушеві документи фіксують появу румунського єпископа.

Церковна тематика піднімається в статті В.І.Фенича (Ужгород) "До питання про історію взаємовідносин між єпископами Мукачева і марамороськими православними центрами (1391-1733 рр.). Вчений констатував, що досить тривалий час взаємовідносини між єпископами Мукачева та іншими православними центрами південнокарпатського регіону були далеко не простими. На це вплинула відсутність чітко визначеного юридичного статусу двох найдавніших осередків православ'я на Закарпатті - Мукачівського монастиря св.Миколая на Чернечій горі та Грушівського монастиря

св.Михайла-архангела поблизу с.Апші. Не можна відкидати і той факт, що Ужгородська унія 1646 р. була проголошена в західній частині Мукачівської єпархії, а тому мараморощинські православними центрами - Грушівським і Углянським монастирами вона не була прийнята (С.192). В.І.Феніч відзначив, що Мараморощина й надалі продовжувала залишатися серйозним "опонентом" церковної політики мукачівських єпископів, що проявилось, зокрема, в русі за повернення до православ'я (в 40-60-х роках XVIII ст.) та відродженні православної церкви на Закарпатті на початку XX ст.

В.І.Ілько (Ужгород) в розвідці "Деякі питання історії Мараморощини доби феодалізму (до середини XIX ст.)" зупинився на символіці Марамороського комітату та його п'яти коронних міст, статусі, правовому та соціально-економічному становищі останніх, торкнувшись також деяких питань з історії Грушівського та Углянського монастирів (С.201-212). П.Данку (Румунія) простежив процес заселення русинами території теперішнього повіту Сату-Маре протягом XIV-XVIII ст. Аналізуючи списки кріпаків, П.Данку констатував, що "численність рутенів, які прибули на протязі XIV ст., була незначною. Впродовж 1565-1574 рр. у комітаті нараховувалась 61 сім'я слов'янського походження, а в 1775 р. - 190 сімей. Рутени (ймовірно, вихідці з Галичини і Волині - М.В., П.М.) заселяли такі села, як Бочкеу, Тарна Міке, Тарна Маре, Валя Саве, Турулунг) (С.214-217).

Окремі статті наукового збірника присвячені визначним постатям української історії. М.Л.Блецкан, О.В.Хомченко,

Т.Л.Хоменко (Ужгород) в повідомленні "Петро Могила як реформатор церкви" справедливо відзначили, що "митрополит Петро Могила залишиться в історії української церкви як ієрарх справді екуменічного мислення, беззастережно відкритий як Заходу так і Сходу"(С.219). Необхідно погодитись з авторами, що звернення до славної минувшини Києва, екуменічна толерантність перетворює Києво-Могилянську академію на релігійний та культурно-політичний центр Русі, а самого митрополита, молдованина за походженням, на фактичного лідера "руської" нації. Щоправда, навіть в Україні його функція була обмежена переважно православними землями, а в іншій частині митрополії продовжували втримуватись потужні впливи уніатської церкви. Русь залишалася поділеною, і ця проблема надзвичайно непокоїла Петра Могилу аж до його смерті в 1647 р.(С.226).

Постать українського гетьмана Івана Мазепи перебувала в центрі уваги румунського історика Н.Раеляну ("Карл XII і Іван Мазепа в Молдові") та українського вченого В.М.Рички ("Румунський слід Івана Мазепи"). Якщо в першій статті наводяться, як правило, загальновідомі факти, то В.М.Ричка по-новому розмірковує з приводу останніх днів життя українського гетьмана. "Можливо далекоглядний гетьман, - пише автор, - передбачаючи ворожі помисли своїх недругів, розпорядився перед смертю виготовити дві домовини. Наказавши справжню надійно заховати. Мазепа міг вдатися до інсценізації своєї смерті та поховання в Бендерах, й, перебравшись таємно до Галацу, доживав тут віку ... У цьому зв'язку вельми симптоматичною є і дата смерті Мазепи, що її

наводить молдовський хроніст Миколає Костін - 18 березня 1710 р. (!). Відтак український гетьман мав би досить часу для того, щоб надійно залагодити справу зі своїм справжнім похованням, подбавши в такий хитромудрий спосіб про свій вічний спочинок" (С.258). Однак, пошук румунського сліду Івана Мазени продовжується. Заслуговує на увагу переконання В.М.Рички, що тільки "об'єднання зусиль вчених наших країн (України і Росії - М.В., В.М.)... буде сприяти подальшим науковим пошукам, що дозволить розгадати зрештою таємницю могили Івана Мазени і поставити останню крапку у цьому, великої інтелектуальної привабливості, історичному детективі".

"Роль і місце німецької колонізації в соціально-економічному і культурному розвитку Карпатського регіону" охарактеризував Г.В.Павленко (Ужгород) (С.276-280), а соціально-економічне та етнополітичне життя Північної Буковини під владою Габсбургів наприкінці XVIII -першій половині XIX ст. В.Є.Задорожний (Ужгород) (С.291-296). Румунський дослідник В.Чуботе у статті "Канонічна візитація Єгерського Римо-католицького єпископа в Угочанському комітаті (1748 р.) наводить відомості про населення 71 парохії, що дає можливість переглянути дані не тільки про релігійну приналежність жителів, а й у більшості випадків про їх національність (С.281-290).

Міжвоєнний період відображений у статтях Р.Сіукоану (Румунія), М.І.Павленка (Київ), К.Букета (Румунія), М.М.Вегені і В.Л.Боднара (Ужгород), В.В.Марини (Ужгород). Цікавою у всіх відношеннях є стаття М.І.Павленка "Політика уряду Румунії щодо



інтернованих частин армії УНР. 1920-1923 рр.", в якій автор ввів до наукового обігу, переважно, нові архівні документи, їх аналіз дозволив ученому стверджувати, що "по-перше, румунська сторона ж ніяк не опікувалася національними інтересами українців, а дбала про власні. Справжньою метою Румунії було прагнення використати українські військові формування у протистоянні з більшовиками, а не сприяти українському державотворенню. По-друге, румунська влада неспроможна була на належному рівні матеріально забезпечити інтернованих, оскільки її економічні і фінансові можливості були істотно обмежені внаслідок лихоліть першої світової війни. Нарешті, для більшості мешканців таборів частіше біли злгоденням ставала проблема виживання, аніж політичні міркування"(С.304).

К.Букет (Румунія) у статті "Українські іредентські центри і Румунія (1920-1940 рр.)" називає країни, які в тій чи іншій мірі погрожували суверенітету Румунії. До таких він справедливо відносить Угорщину. Аналогічними іредентськими центрами, на думку вченого, були також Польща, Німеччина і бандерівське крило ОУН, з чим важко погодитись. Після проголошення Карпатської України, твердить автор, сюди перемістився центр українського іредентизму. К.Букет помилково відзначає, не маючи належних аргументів, що А.Бродій, а згодом А.Волошин, бажали одержати дозвіл Гітлера на анексію Буковини та Мараморощини. Автор пише, що, ніби-то, "з цією метою 40 тисяч українських юнаків були включені Г.Гімлером до батальйонів СС"(С.309). Опрацьовані нами матеріали чеських архівів дають право стверджувати, що близько

1000 осіб дійсно проходили військове стажування в Німеччині, однак їх готували до нападу вермахту на Польщу (Дет див. Цітлін М. Карпатська Україна 1938-1939 років у загальноєвропейському історичному контексті. -Т.2, -Ужгород, 1997; Стебельський І. Шляхом молодості й боротьби: Спогади, статті, листування. Ж. Смолоскип, 1999). Є всі підстави твердити, що протягом всього міжвоєнного періоду Чехословаччина і Карпатська Україна (в тому числі й ОУН) мали дружні стосунки з Румунією. Однак, як тільки стало зрозуміло, що ЧСР перестала існувати як держава, Румунія висунула свої вимоги до Угорщини з приводу окремих населених пунктів Закарпаття (С.344).

Румунсько-українські відносини періоду Другої світової війни та після її закінчення відображені в статтях І.Нікуліцу (Румунія) "Адміністративно-територіальний устрій Трансїстрії (1941-1944 рр.)" (С.321-341), Д.Сандру (Румунія) "Буковина і Мараморощина в планах української іреденти (1940-1947 рр.)" (С.349-374), І.І.Вовканича, В.В.Марини, І.М.Сюська (Ужгород) "Населення Закарпаття і Східної Словаччини у "Великому переселенні народів" після Другої світової війни: оптація 1945-1947 рр."(С.375-407), І.І.Вовканича "Спільне і особливе в еволюції Чехословаччини, Румунії та інших держав Східної Європи від демократії до диктатури у 1944-1948 рр.: сучасна історіографія" (С.409-428). Українсько-румунські відносини на сучасному етапі знайшли своє досить ґрунтовне відображення в статтях І.Ф.Короля і М.М.Палінчака (Ужгород) "Антитоталітарний рух в Україні і Румунії: загальне і особливе" (С.314-320)., С.В.Кульчицького (Київ)

"До історії становлення сучасного українсько-румунського кордону" (С.429-436) і С.В.Віднянського (Київ) "Українсько-румунські відносини у загальноєвропейському контексті" (С.445-452). "Передача Бессарабії і Північної Буковини Радянському Союзу, - підзначав С.В.Кульчицький, - була стопроцентно легітимізована Паризьким мирним договором. Румунія в лютому 1947 р. змушена була укласти його з Об'єднаними Націями, які одержали перемогу у війні. Паризький мирний договір становить ланку в цілісній системі післявоєнного європейського устрою, непорушність якого закріпили Гельсінські угоди" (С.434). У договорі між Україною і Румунією, укладеному 2 червня 1997 р., чітко визнано, що обидві сторони не мають одна до одної територіальних претензій. На думку С.В.Віднянського, "зовнішньополітична стратегія, як України, так і Румунії, спрямована на залучення до процесу європейської інтеграції, широкий розвиток співробітництва з Європейським Союзом та Північноатлантичним альянсом. Тому потреби взаємодії з європейськими та трансатлантичними структурами вимагатимуть подальшої гармонізації українсько-румунських відносин та здатності знаходити ефективні компромісні рішення складних проблем, що заторкають життєво важливі національні інтереси" (С.449-450). Безперечно, від цього тільки виграють обидві держави. М.П.Макара та В.І.Опярі (Ужгород) з'ясували роль Ужгородського державного університету в розвитку українсько-румунських зв'язків у галузі науки і освіти" (С.459-464).

Культурологічна тематика в рецензованому збірнику представлена працями О.П.Реєнта і О.С.Рубльова (Київ) "Релігійний

чинник у формуванні української нації"(С.479-482), Й.А.Пічурко (Київ) "Слов'янство і Україна в концепції кирило-мефодієвців Миколи Костомарова" (С.483- 488), Луки Калві (Італія) "Полемічні праці Михайла Росвигівського-Андрели" (С.489-502), І.Удварі (Угорщина) "Відомості про етнографічну діяльність Гідора Стрипського"(С.513-542), З.Павела (Румунія) "Спорідненість румунських і українських новорічних народних масках" (С.547-550), М.Л.Беленя (Ужгород) "Впливи архітектурних стилів і їх елементів на дерев'яну архітектуру Карпатського ареалу"(С.557-562), І.М.Сенька (Ужгород) "Фольклорний образ опришка українського і румунського народів Г.Пинті" (С.563-572), В.І.Пічурко і М.І.Талапканича (Ужгород) "З історії розвитку народного одягу на Закарпатті" (С.573-577).

В.С.Чишко (Київ) у статті "Методологічні основи створення біографічного словника "Румуни в Україні" (С.543-546) висловлює пропозицію про необхідність збирання біографічної інформації про видатних діячів українського і румунського національного відродження. "У словнику "Румуни в Україні", - відзначає автор, - вперше буде подано перелік осіб, що були носіями румунської культури й відомі за письмовими історичними джерелами, а також велика кількість біографій румун нової доби, які висвітлюють найяскравіші постаті серед українських румун та румун, що перебували в Україні і за наслідками своєї діяльності спричинили ті чи інші події, що мали непересічне значення для історії й культури України або румун України" (С.544). Безперечно, перше слово тут належить Інституту біографічних досліджень Національної

бібліотеки ім.В.І.Вернадського НАН України, який очолює  
І.С.Чипко.

Високо оцінюючи матеріали, опубліковані на сторінках  
наукового збірника, хотілося б висловити деякі зауваження  
загального характеру. Враховуючи той факт, що в збірнику  
поміщені матеріали на українській, румунській, угорській та  
англійській мовах, бажано було по закінченні статті подати більш  
грунтовні анотації англійською мовою. На жаль, до цілого ряду,  
здавалося б, змістовних публікацій, анотації настільки короткі, що  
не дають можливості збагнути навіть суть статті. Це робить  
збірник малодоступним для масового читача. У збірнику відсутня  
єдина уніфікація, численні неточності в поданні прізвищ авторів,  
стилістичні огріхи тощо. Окремі статті, як українських, так і  
зарубіжних дослідників, посягають описовий, а часом загальновідомий  
характер, не претендуючи на наукову новизну. І, нарешті, досить  
неповно представлена культурологічна рубрика.

Незважаючи на виценазвані недоліки та висловлені  
побажання, вихід у світ наукового збірника "Румунсько-українські  
відносини: історія і сучасність" необхідно розцінювати як першу  
ластівку в налагодженні українсько-румунських наукових стосунків.  
Обидва європейські народи, в чому переконують матеріали,  
поміщені в збірнику, мають багату історію і культуру, багатовікове  
співіснування, яке заслуговує скрупульозного і всебічного  
наукового висвітлення.

Микола Веген, Любов Горват, Василь Марина